

Ostrowska, Teresa

"Jan Amos Komenský a ideál harmonického člověka", Marie Vojtová, Praha 1970 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 16/4, 830-832

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

marszałkowskiej, a także — mogli zakładać apteki w dowolnie obranym mieście, często łącznie z wyłącznym prawem prowadzenia apteki w danej miejscowości.

W hierarchii urzędowej i społecznej aptekarze królewscy dochodzili częstokroć do wysokich funkcji. W dawnej Polsce byli to często cudzoziemcy (głównie Włosi). Po latach służby królewskiej otrzymywali niekiedy — wśród innych przywilejów i wyróżnień — szlachectwo polskie.

Apteki dworskie były ośrodkami postępu wiedzy farmaceutycznej. Na terenie Polski ośrodkiem takim była apteka na Zamku Warszawskim, istniejąca od 1619 do 1818 r.⁵ (przeniesiona następnie poza obszar Zamku). Stanowiła ona wzór polskiej *officinae sanitatis*.

Dzieje aptekarstwa na dworach polskich doczekają się, być może, obszernego syntetycznego opracowania. Jaką wartość naukową może mieć takie opracowanie, i jak interesującą może być lekturą — wskazuje na to książka Leslie Matthews'a. Na tle dziejów Anglii, poprzez osiem wieków, prowadzi nas autor wśród bogato udokumentowanej historii prawie 150 aptekarzy i ich rodzin. Znajdą w niej wiele cennych informacji nie tylko historycy nauki, farmaceuci, ale także lekarze, jak bowiem wiadomo — w dawnych dziejach zawód lekarza i aptekarza wykonywany był przez jedną osobę. Jak dalece echa tego przetrwały do dnia dzisiejszego w rozmiłowanej w tradycji Anglii, świadczyć może fakt, że lekarze z personelu medycznego królowej Elżbiety II otrzymują tytuły Aptekarza lub Chirurga-Aptekarza.

Autor omawianej monografii napisał również świetną syntezę dziejów angielskiej farmacji⁶. Do jej przeczytania warto zachęcić tych wszystkich czytelników, których żywe zainteresowania historią nauk medycznych przenoszą się także na poszukiwanie interesującej lektury.

Barbara Kuźnicka

Marie Vojtová: *Jan Amos Komenský a ideál harmonického člověka*. Praha 1970 Universita Karlova Sborník Lékařské Fakulty Hygienické ss. 207, ilustr.

Książka stanowi przepracowaną i rozszerzoną wersję pracy habilitacyjnej *Péče o zdraví a prevence v díle J. A. Komenského* z 1958 r., pozostającej w rękopisie. Autorka jej, docent Marie Vojtová, łącząca doświadczenie lekarza internisty, historyka medycyny i lekarza higienisty, jest wykładowcą historii medycyny przy Katedrze Medycyny Społecznej na Lekarskim Wydziale Higienicznym Uniwersytetu Praskiego.

Jan Amos Komenský (1592—1670) jest uważany za klasycznego pedagoga. Demokratyczne i humanistyczne tendencje widoczne we wszystkich jego pracach są źródłem licznych inspiracji pedagogicznych, zwłaszcza w krajach socjalistycznych. Ale Komenský zasłużył się nie tylko dla pedagogiki, ale również i dla medycyny, będąc pionierem profilaktyki oraz higieny fizycznej i psychicznej. Uważał on, że jednym z warunków pełnego, zharmonizowanego rozwoju jednostki jest odpowiednia koordynacja elementów, od których zależy jej sprawność; w swoich dziełach dał wskazówki, jak kierować wychowaniem fizycznym i psychicznym człowieka od kolebki aż do starości. Zagadnienia te podjął w 200 lat później Jan Evangelista Purkyně. Różnymi aspektami teorii Komenského zajmowali się różni badacze.

Komenský w swoich pracach podawał sposoby zapobiegania chorobom — jak dotąd mało wykorzystane, ponieważ służba zdrowia nie zwracała na nie większej uwagi, a pedagodzy patrzyli na nie ze swego punktu widzenia. Dla uzyskania

⁵ Wzmianki o pierwszych aptekarzach królewskich pochodzą już z początków XVI w.

⁶ L. G. Matthews: *History of Pharmacy in Britain. Foreword by Henry Dale*. Edinburgh 1962 E. and S. Livingstone ss. XIV, 25 tabl. 427.

fizjologicznego sposobu wychowania uwzględniającego higienę fizyczną i psychiczną uczniów powinny być połączone oba aspekty.

Celem pracy jest przedstawienie zasad metodycznych i projektu reżimu dnia jako wzory aktualne dla dzisiejszych potrzeb społeczeństwa.

Opinie Komenskogo trzeba oceniać z punktu widzenia poziomu wiedzy medycznej XVII w. Można je podzielić na: 1) poglądy na sprawy biologii i anatomopatologii; 2) poglądy na choroby i ich leczenie; 3) poglądy na sposoby walki z dżumą w Lesznie; 3) higieniczne i profilaktyczne wskazówki dla życia.

W biologicznych poglądach Komenskogo występują elementy filozofii starożytnej oraz późniejszych humanistycznych wpływów i ideologii chrześcijańskiej. W jego opisach makrokosmosu — świata i mikrokosmosu — człowieka koegzystują zarówno naukowe fakty, jak i elementy świata irracjonalnego. Idealistyczne poglądy Komenskogo uniemożliwiały mu zrozumienie i przyjęcie bardziej postępowych koncepcji. W rezultacie charakter i poziom jego wiedzy i poglądów na nauki przyrodnicze był odzwierciedleniem poglądów współczesnych mu uczonych.

Poglądy Komenskogo na choroby i ich leczenie należą do alchemiczno-astrologiczno-galenowskiej medycyny. Jednakże zawierają one również wiele własnych opinii autora.

Traktat omawiający epidemię dżumy w Lesznie może być uważany za pracę podającą rozwiązanie konkretnego epidemiologicznego przypadku. Zawiera on opinie, że pomoc lekarska, pielęgnarska i środki farmaceutyczne powinny być pokrywane z zasobów publicznych. Dzieło to znalazło szeroki oddźwięk trwający przez dziesiątki lat.

Najważniejsze z lekarskich opinii Komenskogo dotyczą reżimu życia ludzkiego. Komenský daje nie tylko rady, ale kompletny logiczny system aktualny do dnia dzisiejszego. Obejmuje on 3 główne elementy zharmonizowane ze sobą, są to umiarkowane i proste pożywienie, praca na zmianę z aktywnym odpoczynkiem i odpowiednie ćwiczenia cielesne. Elementy te Komenský proponuje włączyć do systemu pracy szkolnej i stąd może być uważany za pioniera higieny szkolnej.

Komenský podkreślał konieczność rozpoczęcia wychowania fizycznego od bardzo wczesnych lat. Mówił nawet o odpowiednim przygotowaniu do rodzicielstwa. Radził zwrócić uwagę na odpowiedni dobór partnerów do małżeństwa pod względem zdrowia fizycznego, psychicznego i wieku. Przyszłym matkom polecał przygotować się fizycznie i psychicznie do macierzyństwa. Wymagał uwzględnienia indywidualnych zdolności i charakteru dziecka w powiązaniu z jego rozwojem i aktualnymi potrzebami. Młodzieży polecał rozwijanie zasad moralnych i radził, jak leczyć niedorozwój moralny.

Specjalnie interesujące są rozdziały o przedłużaniu życia ludzkiego. W przeciwieństwie do alchemików próbujących wynaleźć eliksir życia, Komenský podkreślał konieczność dyscypliny reżimu życia i zapobiegania chorobom. Podkreślał znaczenie aktywnego i zdrowego wieku starszego. Nie zapomniał o doniosłości czystości ciała, ubrania i mieszkania.

Dla celów kształcenia dzielił życie na następujące okresy: przedszkolny do 6 lat, dziecięcy do 12 lat, dojrzewania do 18 lat i młodzieńczy do 24 lat. Uważał, że w ciągu tych okresów młodzież powinna uczęszczać do odpowiednich szkół, a każda szkoła powinna mieć specjalny program odpowiedni do stopnia dojrzałości organizmu.

Pedagogiczne metody Komenskogo uwzględniają psychologiczne prawa rozwoju wyższych funkcji nerwowych. Swoj system kształcenia oparł on na następujących zasadach: 1) kształcenie dziecka należy rozpoczynać w odpowiednim czasie i na poziomie odpowiadającym jego dojrzałości fizycznej i umysłowej; 2) rozpoczynać ćwiczenia zmysłów, potem pamięci, później sądów, zawsze w powiązaniu ze zdolnościami manualnymi i wyrażania się; 3) przedstawiać przedmioty tak, by pobudzać

zainteresowanie nimi; 4) rzeczy przedstawiać we wzajemnym powiązaniu: najpierw uczyć o przedmiotach, potem je opisywać, później uogólniać, na koniec rozwijać twórczą fantazję; 5) wiedzę pogłębiać przez stałe powtarzanie i sprawdzanie wytwarzając silny dynamiczny stereotyp; 6) tworzyć osobowość wykształconą moralnie i religijnie.

W praktyce uzyskiwał dobre rezultaty przez budujący przykład nauczyciela, rodziców, dobrego towarzystwa, wskazówki, dyscyplinę, a u starszych dzieci przez wychowanie ideologiczne.

Tak się przedstawiają najważniejsze dla współczesnych potrzeb medycyny idee Komenskogo.

Zapobieganie jest podstawową zasadą medycyny socjalistycznej, ale to jeszcze nie przeniknęło do codziennej praktyki medycyny i higieny. Medycyna terapeutyczna stale dominuje w oświacie sanitarnej i organizacji zdrowia publicznego. Tymczasem potrzeby dnia dzisiejszego: życia i pracy, wymagają opracowania właściwego systemu reżimu życia w oparciu o poglądy Komenskogo przez zespół klinicystów, higienistów, fizjologów, pracowników zdrowia publicznego i oświaty sanitarnej, psychologów, ekonomistów i polityków.

Praca ujmuje poglądy Komenskogo w nowym aspekcie. Podkreśla wartość jego idei dla dzisiejszych potrzeb. W związku z tym jest przeznaczona nie tylko dla historyków nauki, ale i dla lekarzy, higienistów, pedagogów i psychologów. Obejmuje zwięźle potraktowany życiorys Komenskogo i treść ujętą w 4 rozdziały. Uzupełniają ją streszczenia w 5 językach: czeskim, rosyjskim, angielskim, niemieckim i francuskim, spis wykorzystanej literatury, spis ilustracji i indeks nazwisk. Autorka opiera się głównie na piśmiennictwie czeskim, z polskich nazwisk wymienia Bilikiewicz, Sokoła i Suchodolskiego. Nakład w ilości 1000 egzemplarzy wydaje się być zbyt niski. Miejmy nadzieję, że zainteresują się nią obce wydawnictwa i zatroszczą o jej przetłumaczenie.

Teresa Ostrawska

Pieriepiska I. P. Pawłowa. Leningrad 1970 Izdatielstwo „Nauka” ss. 436, nlb. 2, tabl. 4, ilustr.

W 1967 r. wydano w Leningradzie dwie książki, które zawierają wiele cennych i mało znanych materiałów do biografii Iwana Pawłowa i historii fizjologii, w której tak wiele Pawłow zdziałał. Jedną z nich, *Pawłow we wspomnieniach współczesnych*, zawiera ponad 60 wspomnień kolegów, uczniów, krewnych i przyjaciół wielkiego fizjologa. W drugiej, *Fizjologiczna szkoła Pawłowa*, zgromadzono z wielką starannością nazwiska współpracowników i uczniów wybitnego uczonego¹. W trzy lata później wydano prezentowaną tutaj korespondencję, która w pewnym stopniu uzupełnia wcześniej wydane publikacje.

Po raz pierwszy część korespondencji Pawłowa opublikowano w 1949 r., w związku z setną rocznicą jego urodzin. Większość materiałów związanych z Pawłowem wpłynęła jednak do Archiwum AN ZSRR po 1949 r. Materiały te, szczególnie korespondencja, jedynie częściowo były wykorzystane w książkach i artykułach poświęconych życiu i działalności uczonego.

Recenzowany tom zawiera 430 listów, przeważnie publikowanych po raz pierwszy. Odpowiednio fachowe komentarze w znacznym stopniu podnoszą wartość naukową publikacji.

¹ Por. recenzję z tych wydawnictw w nrze 1/1969 „Kwartalnika”, s. 140—143.